

Wijsheid is menslievende bezieling

Podcast Ekklesia Amsterdam, 26 juli 2020

Kees Kok

*Alle wijsheid komt van JHWH
en is van eeuwigheid bij hem.
De zandkorrels aan de zee
de druppels van de regen
de dagen van de tijd -
wie kan ze tellen?
De hoogte van de hemel,
de wijsheid van de aarde
haar afgrond
en de wijsheid -
wie kan ze meten?
De wijsheid is vóór alles geschapen
inzicht en begrip zijn van oertijd af
Bron van alle wijsheid is het hoge woord van God
altijddurende geboden zijn haar wegen.*

(Jesus Sirach 1:1-5, eigen vertaling)

1

In alle grote overzichtstudies van de Westerse filosofie wordt uitvoerig stilgestaan bij de Griekse, de Indische en andere Oosterse filosofie, maar wordt niet of nauwelijks serieuze aandacht besteed aan de Wijsheid van het oude Israël zoals we die vinden in de Thora, in de bijbelboeken Spreuken en Prediker, en in latere, apocriefe boeken als de Wijsheid van Salomo en van Jesus Sirach. Die antiek-Joodse wijsbegeerte, die meestal op naam werd gezet van de legendarische koning Salomo, speelt in de geschiedenis van de Westerse filosofie nauwelijks een rol. Ook van eminente Joodse filosofen als Maimonides, Moses Mendelssohn, en in de vorige eeuw Franz Rosenzweig en Walter Benjamin, vind je in de handboeken weinig of niets. Dat is immers allemaal religie en geloof. Filosofie moet het doen met het zuivere verstand, de *'reine Vernunft'*. Waarin ze overigens zelden slaagt.

In tegenstelling tot veel westerse filosofie, bestaat de bijbelse, Joodse wijsheid niet uit abstracte theorieën in een alleen voor ingewijden verstaanbare geheimtaal. Het is geen theoretische, maar een praktische, concrete wijsheid op menselijke maat. Haar hoofdzaak, haar beginsel is het vanzelfsprekende, niet moralistisch opgedrongen onderscheid tussen goed en kwaad, samengevat in die *'altijddurende geboden'*, de Tien Woorden van bevrijding. Die wijsheid is niet door mensen gemaakt, zij is er altijd al geweest. Dat is het refrain van de bijbelse wijsheid. In het boek Spreuken zegt zij over zichzelf:

*JHWH heeft mij in het leven geroepen
als het begin van zijn wegen.
als eerste van zijn werken ooit.
Van oertijd af ben door hem toegerust
in de vroegste vroegten,
nog voor de aarde bestond.*

(Spreuken 8:22).

De wijsheid is *de 'afglans van het eeuwige licht,'* zegt de Wijsheid van Salomo. In de proloog op zijn evangelie varieert Johannes op hetzelfde thema. Bij hem heet de wijsheid 'logos', meestal vertaald met 'woord': het woord dat al in den beginne bij God was, het levenslicht van de mensen, dat niet te verduisteren is .

Dat de wijsheid van goddelijke oorsprong is, maakt haar niet minder menselijk, niet minder redelijk, niet minder verstandig. Zij wordt in de wijsheidsboeken als vrouw bezongen, als de hoedster van het leven, die je benadert als een moeder, die op je wacht als een verliefd meisje - die je zoekt zoals de bruid in het Hooglied haar geliefde. En altijd gaat het haar om vrede op aarde. Dat is haar opdracht en zegen.

2.

Zo'n honderd jaar geleden, in die broeierige tijd tussen de twee wereldoorlogen, zei de Joodse filosoof Edmund Husserl: *de crisis van de Europese mensheid bestaat hierin dat de wijsbegeerte haar taak heeft verzaakt om de mensheid in ethisch opzicht leiding te geven.*

In die dagen werd in Europa de leiding uit handen gegeven aan Führers die geen enkele ethiek of moraal kenden, voor wie het goede kwaad en het kwade goed was.

Martin Heidegger, misschien wel de invloedrijkste filosoof van de vorige eeuw, volgde Husserl in 1928 op als hoogleraar filosofie aan de universiteit van Freiburg. In 1933 koos hij als rector van de universiteit voor het nationaal-socialisme en ontsloeg alle Joodse medewerkers. Kenners van zijn filosofie zeggen dat 'zijn leer onverschillig staat tegenover *de vragen van recht en onrecht*' (Theo de Boer). Het kent geen onderscheid tussen goed en kwaad, wil van geen ethiek of moraal weten. Nog niet zo lang geleden, in 2014, veertig jaar na zijn dood werden zijn 'Zwarte Schriften' gepubliceerd - een soort filosofisch dagboek. Daaruit blijkt dat zijn hele denken doordrenkt is met een rabiaat antisemitisme. Hij zag 'het' Jodendom als de bron van alle kwaad, van alles wat links was, met name van het marxisme, en ook als veroorzakers van de vertechniseerde samenleving.¹ Heidegger heeft na de oorlog geen woord van medeleven gewijd aan de slachtoffers van de Shoah. Hij achtte het lijden van het Duitse volk van groter gewicht. Toch wordt hij door velen nog steeds beschouwd als een groot filosoof. Maar met zijn vaak duistere geschriften heeft hij een 'onwijs' filosofisch monument opgericht voor de giftige mix van nationalisme en antisemitisme van zijn tijd, een cocktail die ook vandaag weer op veel plaatsen gemixt wordt. Daarmee heeft hij aan dat gif een schijn van legitimiteit gegeven. ...

Zo'n 2200 jaar geleden schreef Jesus Sirach: 'Er zijn wijzen die wijs zijn voor zichzelf, die aan de vruchten van hun verstand alleen zichzelf tegoed doen. Maar de ware wijze onderricht zijn volk en de vruchten van zijn verstand zijn betrouwbaar.'

Volgens Sirach bestaat er geen wijsheid zonder 'vrees', zonder 'vreze des Heren'. Die vrees is geen religieuze angst voor een straffende God, maar is liefde en ontzag voor gods wijsheid, voor de betrouwbaarheid van zijn Thora. 'Wie JHWH vrezen, zijn wijsheid liefhebben, zijn vol van zijn Thora' (Sirach 2:16)..

3.

*De wijsheid is een menslievende bezieling,
maar zij laat de lasteraars niet ongestraft,*

---

¹ Peter Trawny, *Heidegger en de mythe van de Joodse samenzwering*, Zoetermeer 2015

aldus de Wijsheid van Salomo (1:6) De lasteraars, de *onwijzen*, de gewetenloze, schaamteloze leugenaars, sinds enkele jaren ook wel geïdentificeerd als de neoliberale firma 'Ploert & Schender', blijven niet ongestraft. Zij hebben het met hun 'filosofie' bij het verkeerde eind. Hoe hun onwijsheid eruit ziet, is in het tweede hoofdstuk van dat Wijsheidsboek pijnlijk duidelijk beschreven: :

De gewetenlozen zeggen:

*Laten wij de voor zijn brood zwoegende dagloner uitbuiten,
de weduwe niet ontzien en geen eerbied hebben
voor de grijze haren van de hoogbejaarden.*

*Onze kracht moet de norm van onze rechtvaardigheid zijn,
want zwakkelingen zijn het toonbeeld van nutteloosheid.*

*Laten we de rechtvaardige bestoken, die moeilijk doet,
die zich verzet tegen onze daden, ons wetsovertreding verwijt
en roept dat wij onze opvoeding verloochenen.*

*Hij beweert over kennis van God te beschikken,
ja, noemt zichzelf een 'kind van God'.*

Hij maakt onze overtuigingen belachelijk

Wij kunnen hem niet luchten of zien.

(...)

*Laten we hem met bruto geweld grijpen en folteren,
eens kijken of hij echt zo fatsoenlijk is,*

laten we zijn uithoudingsvermogen testen

en hem veroordelen tot een smadelijke dood..

Want - zo beweert hij zelf - er wordt toch naar hen omgezien.

(Wijsheid van Salomo, 2, vers 10-20, eigen vertaling)

De gewetenlozen kennen geen andere wet dan die van hun eigen zwaartekracht. Zij profiteren van de armen, zij leven op kosten van weduwen, wezen en ouden van dagen. Als de rechtvaardige daartegen protesteert en *j'accuse* roept, moet die dat ongelden. Wat denkt hij wel, dat hij ons de wet voorschrijft. Alsof hij de zoon van god zelf is. Hun redeneringen leiden uiteindelijk tot de moord op de rechtvaardige, de onschuldige. Wie naar die redeneringen luistert, hoort er telkens weer nieuwe actualiteit in. Het is de grondhouding van wat de mensheid al sinds Kaïn en Abel plaagt en wat wij sinds zo'n honderd jaar 'fascisme' noemen: het altijd en overal opnieuw heersende recht van de sterksten, voor wie macht en kracht de enige norm van hun rechtvaardigheid is. De knokploegen en moordeskaders, de in het openbaar gewelddadige, moordende geheime politie.

'De wijsheid schooiert rond in lompen. Wie recht betracht wordt niet geacht,' schreef de bijbelse Prediker..Maar ondanks alles wordt hij daar niet cynisch van, geen nihilist. Want hij heeft weet van het licht, dat er altijd is, dat zoet is en waarvan ook in duistere dagen nog altijd geweten wordt; het licht waarvan de wijsheid de eeuwige afglans is, dat iedere mens verlicht; het licht van de Thora, die ons herinnert aan wat goed is en wat kwaad, die in elke menselijke ziel gegrift is, als een menslievende bezieling die ook uit de zwartste en kwaadaardigste zielen niet weg te branden is.